

دانشگاه پیام نور

تهران جنوب

پایان نامه

برای دریافت مدرک کارشناسی ارشد

رشته الهیات

گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان :

تحلیل مبانی تعدیل قراردادهای در فقه و حقوق موضوعه

زهرا سادات موسوی

استاد راهنما :

جناب آقای دکتر حیدر امیرپور

استاد مشاور :

جناب آقای دکتر محمدحسن شبانی

تابستان ۱۳۹۷

سپاس

سپاس و ستایش خدای را جل و جلاله که آثار قدرت او بر چهره روز روشن تابان است و انوار حکمت او در دل شب تار، درخشان. آفریدگاری که سخنوران، در ستودن او بمانند و شمارندگان، شمردن نعمت‌های او را ندانند. سپاس از پروردگرم که درهای علم را برایم گشود و عمری و فرصتی عطا نمود تا بدان، بنده ضعیف خویش را در طریق علم و معرفت بیازماید. و سلام و درود بر محمد و خاندان پاک او، طاهرین معصوم، هم آنان که وجودمان و امدار وجودشان است.

این مجموعه را تقدیم می‌کنم به پدرم به استواری کوه، مادرم به زلالی چشمه، همسرم به صمیمت باران و فرزندانم به طراوت شبنم.

از استادان گرامیم بسیار سپاسگزارم چرا که بدون راهنمایی‌های آنان این مسیر دشوار هموار نمی‌شد خصوصاً از جناب آقای دکتر امیرپور به دلیل یاری‌ها و راهنمایی‌های روشنگرانه ایشان که بسیاری از سختی‌ها را برایم آسانتر نمود.

از پروردگرم می‌خواهم که همواره ما را مورد عنایت و یاری خویش قرار دهد و ما را از یاری کنندگان دین مبین اسلام و امام زمان قرار دهد.

چکیده

قراردادهای مستمر که زمان اجرای آنها طولانی مدت است ممکن است با حوادثی همچون کاهش ارزش پول، تحریم، جنگ، نوسانات ارزی و ... روبرو شوند که موجب به هم خوردن تعادل اولیه قرارداد شود و اجرای تعهد برای یکی از طرفین را پرمشقت و پر هزینه سازد و در عین حال اجرای تعهد نیز غیرممکن نباشد در چنین زمانی راهکار تعدیل قرارداد بهترین روش برای پایداری و اجرای قرارداد است که چنین عملی ممکن است توسط خود طرفین قرارداد، قانونگذار یا قاضی تحقق یابد لکن تعدیل توسط قاضی در نظام حقوقی کشور ما مسکوت مانده و راه حل روشنی برای آن ارائه نشده است. در این پایان نامه با مطالعه توصیفی - تحلیلی و با رهیافت فقهی و حقوقی، از طریق گردآوری اطلاعات به روش کتابخانه‌ای به بررسی امکان یا عدم امکان تعدیل قرارداد توسط افرادی غیر از طرفین قرارداد در شرایط برهم خوردن تعادل اقتصادی به دلیل عوامل خارجی پرداخته است. با بررسی نظریات مطروحه به نظر می‌رسد که برخی قواعد فقهی و حقوقی همچون قاعده لاضرر، میسوروغبین حادث قابلیت توجیه تعدیل و تغییر مفاد قرارداد توسط دادرس را دارند.

کلیدواژه‌ها: تعدیل، تعدیل قرارداد، تعدیل قضایی

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	فصل اول کلیات.....
۲	طرح مسئله.....
۳	اهمیت موضوع.....
۳	پیشینه تحقیق.....
۴	روش گردآوری اطلاعات.....
۴	روش تحلیل داده‌ها.....
۴	سوالات و فرضیات.....
۵	ساختاربندی.....
۷	فصل دوم مفاهیم و مصادیق.....
۸	گفتار اول: مفاهیم.....
۸	۱- مفهوم تعدیل.....
۹	۲- مفهوم قرارداد.....
۱۰	۳- مفهوم تعدیل قرارداد:.....
۱۱	گفتار دوم: انواع قرارداد.....
۱۱	۱- قراردادهای کامل و ناقص.....
۱۲	۲- قراردادهای آنی و مستمر.....
۱۲	گفتار سوم: اقسام تعدیل قرارداد.....
۱۳	۱- تعدیل قراردادی.....
۱۳	۱-۱- گنجاندن شروط تعدیل کننده در قرارداد:.....
۱۴	۲-۱- تعدیل در جریان اجرای قرارداد.....
۱۴	۲- تعدیل قانونی.....
۱۵	۲-۱- تعدیل مستقیم به وسیله قانون.....
۱۶	۲-۲- تعدیل قرارداد به حکم قانون و توسط قاضی.....
۱۷	۳- تعدیل قضایی.....

- گفتار چهارم: شرایط تعدیل قضایی قرارداد..... ۱۸
- ۱- دگرگونی اوضاع و احوال حاکم بر عقد..... ۱۸
- ۱-۱- تفاوت تغییر اوضاع و احوال با قوه قاهره..... ۲۰
- ۲-۱- تعهد و تغییر اوضاع و احوال..... ۲۰
- ۲- دشواری نامتعارف اجرا..... ۲۲
- ۳- غیرقابل پیش بینی بودن دگرگونی..... ۲۲
- ۳-۱- آثار امور غیرقابل پیش بینی در قراردادهای اداری..... ۲۳
- ۳-۲- جایگاه نظریه امور غیرقابل پیش بینی در حقوق اداری ایران..... ۲۴
- ۴- غیرقابل کنترل بودن وقوع حادثه..... ۲۴
- ۵- برعهده نگرفتن خطر حادثه توسط طرف زیان دیده..... ۲۴
- ۶- عدم اجرای کامل مفاد قرارداد توسط متعهد..... ۲۵
- گفتار پنجم: شیوه ها و روش های اجرای تعدیل در قرارداد..... ۲۵
- ۱- ارجاع به کارشناس :..... ۲۵
- ۲- مذاکره مجدد:..... ۲۵
- ۳- قرارداد با عوض شناور:..... ۲۶
- ۴- تعلیق اجرای قرارداد..... ۲۷
- ۵- کاهش میزان تعهد گزاف..... ۲۷
- ۶- افزایش میزان تعهد طرف مقابل (متعهدله)..... ۲۷
- گفتار ششم: مصادیق تعدیل قراردادها..... ۲۸
- ۱- هارد شیب Hard ship..... ۲۸
- ۲- تعدیل پیمان های صنعت نفت..... ۳۱
- ۳- تعدیل مهریه..... ۳۱
- ۳-۱- افزایش مهریه..... ۳۲
- ۳-۲- کاهش مهریه..... ۳۲
- ۳-۳- تعدیل و تبدیل مهریه..... ۳۳
- ۳-۴- محاسبه مهریه به نرخ روز..... ۳۴
- ۴- چگونگی تعدیل در قراردادهای اداری..... ۳۵
- ۴-۱- انواع تعدیل در قراردادهای اداری ایران..... ۳۶

۳۶	۴-۱-۱- تعدیل قراردادی در پیمانکاری‌های دولتی
۳۹	۴-۱-۲- تعدیل قانونی در قراردادهای پیمانکاری دولتی
۴۱	۴-۱-۳- تعدیل قانونی در قراردادهای پیمان استخدامی
۴۲	۴-۱-۴- تعدیل قضایی قرارداد
۴۳	فصل سوم مبانی فقهی تعدیل قرارداد
۴۴	گفتار اول: آیات
۴۶	آیه ۲۸۰ سوره بقره
۵۰	آیه ۲۴ سوره نساء
۵۱	آیه ۷۸ سوره حج
۵۲	آیه ۱۸۵ سوره بقره
۵۴	آیه ۲۳۳ سوره بقره
۵۸	گفتار دوم: روایات
۶۲	گفتار سوم: عقل
۶۲	عقل
۶۳	بنای عقلا
۶۴	فصل چهارم مبانی حقوقی تعدیل قرارداد
۶۵	عدالت و انصاف
۶۷	نظریه شرط ضمنی
۷۰	نظریه تفسیر قرارداد
۷۲	اصل حسن نیت در اجرای قرارداد
۷۴	سوء استفاده از حق
۷۶	دارا شدن غیر عادلانه یا بدون سبب
۷۷	غبن حادث
۸۲	بررسی قوانین:
۹۱	نتیجه گیری:
۹۳	منابع
۱۰۴	چکیده انگلیسی

فصل اوّل

کلیّات

طرح مسئله

حقوق علمی است که از آن برای تنظیم روابط اجتماعی انسان‌ها براساس اهداف مدنظر استفاده می‌شود به همین مناسبت، همواره خود را محتاج ایجاد، قواعد نوینی می‌داند که حوادث جدید را براساس مبانی و منافع خود سامان‌دهی کند. در همین راستا، عوامل اقتصادی از جمله موضوعاتی است که حقوق می‌بایست با توجه به سرعت فزاینده آن خود را هماهنگ سازد.

در هر قرارداد، دو طرف با در نظر گرفتن شرایط و اوضاع و احوال زمان انعقاد اقتصاد قرارداد، سود و زیان شرایط متعارف و سایر عوامل موثر، مبادرت به انعقاد قرارداد می‌نماید، از این رو لازم است به مفاد آن ملتزم باشند و به تعهدات ناشی از آن عمل کنند.

اگر اوضاع و احوال و بسترهای اجتماعی - اقتصادی چنان باشد که با یک شناخت متعارف بتوان شرایط آینده را در حد قابل قبولی پیش‌بینی کرد «تعدیل قرارداد» نیز موضوعیت نخواهد یافت. در واقع اگر نوسانات و تغییرات اوضاع و شرایط قراردادی به نحوی باشد که با یک شناخت متعارف و بررسی روند تغییرات گذشته نتوان شرایط آینده را در حد قابل قبولی پیش‌بینی کرد، به طوری که اگر هر کدام از طرفین در همان ابتدای امضای قرارداد، از شرایط جدیدی که پس از آن بوجود آمده است، اطلاع داشت، هرگز به انعقاد آن اقدام نمی‌نمود.

در اینجاست که ضرورت تعدیل قرارداد نمایان می‌شود و پذیرش یا عدم پذیرش جواز شرعی تعدیل قرارداد اهمیت فراوانی می‌یابد. این پایان نامه که در ۴ فصل تنظیم شده و سعی کرده با تحلیل مبانی تعدیل در فقه و حقوق موضوعه در جهت پاسخگویی به امکان تعدیل قرارداد در شرایط برهم خوردن تعادل اقتصادی به دلیل عوامل خارج از پیش‌بینی است.

اهمیت موضوع

همیشه قراردادهای نقش تنظیم روابط مالی مردم در سطح وسیع را به عهده داشته و گردش اقتصادی یک کشور را در کنترل خود می‌گیرد و مهم‌ترین تأثیر اقتصادی قراردادهای در حوزه قیمت‌ها است. بنابراین هر خللی در توافقات و قراردادهای میان افراد در جهت پیمودن این مسیر سبب ایجاد تورم و نابسامانی اقتصادی می‌گردد. در ضمن سوء استفاده اشخاص دارای موقعیت برتر، عدم کنترل اقتصادی قراردادهای توسط نهادهای دولتی، وجود خلأ قانونی موجب تشنّت آراء و بعضاً احکام مغایر محاکم قضایی و سایر مراجع حل اختلاف را به دنبال خواهد داشت و این شرایط انگیزه‌ای شد تا با بررسی مبانی فقهی و حقوقی بتوانیم راه حلی صریح و روشنی را در این مورد پیشنهاد دهیم تا حتی الامکان گامی هرچند کوچک در جهت کمک به پایان تداوم سکوت قانونگذار، تصویب قانونی جامع و حصول عدالت برداریم.

پیشینه تحقیق

در خصوص سابقه پژوهش باید گفت که تحقیقاتی از سوی برخی از نویسندگان بزرگ حقوقی و فقهی در این زمینه در صورت پراکنده صورت پذیرفته که هر یک با دیدگاه خاص به موضوع نگریسته‌اند و به نتایج متفاوتی نیز در این زمینه دست یافته‌اند لکن در این تحقیق با بررسی مصادیق تعدیل در قانون به مبانی فقهی و حقوقی آن پرداخته می‌شود.

تحقیقات صورت گرفته:

- ۱- کتاب تعدیل قرارداد نوشته دکتر سعید بیگدلی
- ۲- کتاب تغییر در شرایط قرارداد نوشته دکتر حسن صادقی مقدم
- ۳- کتاب تغییر اوضاع و احوال در قراردادهای نوشته محمدرضا شفاپی

این کتاب‌ها پیرامون مباحث تعدیل قرارداد بحث کرده‌اند اما رویکرد آنها حقوقی است و از منظر فقهی نمی‌باشد.

روش گردآوری اطلاعات

در این پایان‌نامه با مطالعه توصیفی - تحلیلی از طریق گردآوری اطلاعات به روش کتابخانه‌ای به بررسی مبانی تعدیل در فقه و حقوق پرداخته است.

روش تحلیل داده‌ها

نگارنده به وسیله روش کتابخانه‌ای همراه با تجزیه و تحلیل داده‌های بدست آمده سعی در نگارش پایان‌نامه مذکور خواهد داشت.

سوالات و فرضیات

سوالات اصلی

۱- تعدیل قرارداد چیست؟

۲- مبانی فقهی و حقوقی تعدیل قرارداد چیست؟

سوالات فرعی

۱- قرارداد چیست؟

۲- اقسام تعدیل قرارداد کدامند؟

۳- مصادیق تعدیل قرارداد کدامند؟

فرضیات

۱. تعدیل قرارداد به معنای «اصلاح قرارداد پیشین و تغییر در شرایط و اوصاف عوض یا معوض است.

این تغییر، کاستن یا افزودن در مقدار آن دو را نیز شامل می‌گردد».

۲. با بررسی مبانی فقهی لاضرر، قاعده لاجرح و قاعده میسور و مبانی حقوقی اصل عدالت، شرط

ضمنی، سوء استفاده از حق و ... می‌توان توجیهی برای تعدیل قرارداد یافت.

۳. قرارداد به معنی نوشته‌ای است که حکایت از تراضی و توافق طرفین دارد.

۴. تعدیل قرارداد به سه صورت تعدیل قراردادی، تعدیل قانونی و تعدیل قضایی صورت می‌گیرد

۵. چند نمونه از مصادیق عبارتند از تعدیل در مهریه، تعدیل در قراردادهای پیمانکاری و ... می‌باشد.

ساختار بندی

این پایان‌نامه در ۴ فصل تنظیم شده:

۱- فصل اول: کلیات که شامل طرح مسئله، اهمیت موضوع، پیشینه تحقیق، سوالات و فرضیات

می‌باشد.

۲- فصل دوم: مفاهیم و مصادیق که شامل مفاهیم تعدیل، قرارداد، تعدیل قرارداد، انواع قرارداد،

انواع تعدیل، شرایط تعدیل قضایی و موانع و امکانات قانونی و مصادیق تعدیل پرداخته

است.

۳- فصل سوم: به مبانی فقهی تعدیل قرارداد پرداخته که شامل آیات، روایات، عقل و بنای عقلا است.

۴- فصل چهارم: به مبانی حقوقی تعدیل قرارداد پرداخته که مبانی نظری همچون عدالت، شرط ضمنی، اصل حسن نیت، سوء استفاده از حق، دارا شدن غیرعادلانه و... پرداخته است

۵- و در نهایت نتیجه گیری و منابع می باشد.

فصل دوّم

مفاهیم و مصادیق

گفتار اول : مفاهیم

روشن شدن مفاهیم بی شک تاثیر عمیق بر فهم موضوع دارد، چرا که اگر اختلافات پیرامون تعریف حل شود و از پرده ابهام خارج گردد، درک ماهیت و چیستی آن آسانتر شده، بنابراین راه حل ها رخ می نماید و از برخی اشتباهات جلوگیری خواهد نمود.

۱- مفهوم تعدیل

«تعدیل در لغت» به معنای برابر کردن چیزی با چیزی و راست کردن آن است (فیومی، ۱۳۸۰، ۳۹۶) و در فارسی امروزی، کاستن از شدت و حدت چیز یا عملی است (دهخدا، ۱۳۷۳، ج م، ۵۷)

۱- (مصدر) راست کردن، معتدل کردن، به حد وسط آوردن

۲- تقسیم کردن از روی عدالت

۳- راست کار خواندن، پارسا داشتن (دهخدا)

«تعدیل در اصطلاح» انتخاب واژه تعدیل همسنگ با عبارت (محاسبه به نرخ روز) انتخابی است تا باب ورود به فلسفه و ماهیت موضوع باز شود و گرنه فقهاء و حقوقدانان در مباحث شراکت وارث، تعدیل شهود، تعدیل حدیث و تعدیل بین زوجات برای تقسیم شب ها اصطلاح تعدیل را بکار برده اند. با بررسی در هر یک از این موارد ملاحظه می شود که معنای اصطلاحی تعدیل نزدیک به معنای لغوی است و آنچه از مفهوم تعدیل بدست می آید تقسیم عادلانه و پرداختی خالی از ضرر و زیان می باشد، که باید با رعایت تسویه صورت پذیرد و آنچه شخص مستحق آن است، دریافت دارد (دادخواست تعدیل اقساط محکوم به - عدل گیلان وب سایت اطلاعاتی)

۲- مفهوم قرارداد

قرارداد: تعهدی معمولاً کتبی که براساس آن دو یا چند شخص حقیقی یا حقوقی وظایف و حقوقی نسبت به هم در نظر می گیرند. (فرهنگ عمید)

معنی قرارداد در لغت و محاورات عمومی و نیز در اصطلاح خاص حقوقی، یکی است و آن عبارت از همان معنی تحلیلی است که برای عقد ذکر کرده‌اند یعنی همکاری متقابل اراده دو یا چند شخص در اینجا و ماهیت حقوق (شهیدی، بی تا، ۳۹-۴۱) از حیث دایره شمولی، قرارداد، مانند عقد دارای دو معنی اعم و اخص می‌باشد. در معنی اعم، قرارداد مترادف با عقد و در برگیرنده عقود معین و غیرمعین است، لیکن در معنی اخص، قرارداد صرفاً عقود غیرمعین را شامل می‌شود. به همین جهت ماده ۱۰ قانون مدنی که مقرر می‌دارد «قراردادهای خصوصی نسبت به کسانی که آن را منعقد نموده‌اند در صورتی که مخالف صریح قانون نباشد نافذ است» واژه «قرارداد» را در معنی اخص آن یعنی عقود غیرمعین بکار برده است (شهیدی، ۱۳۸۶، ج ۱، ۴۱).

مفهوم لغوی قرارداد: قرارداد به معنی «نوشته‌ای است که حکایت از تراضی و توافق طرفین دارد» (جعفری لنگرودی، ۱۳۷۴، ۴۵۴) و همچنین «قرارداد در فارسی کنونی به معنی عقد به کار می‌رود (همان، ۵۳۲) قرارداد یک واژه فارسی است که از لفظ قرار به معنای ثبات و قرار ورزیدن، استواری و پایداری و همچنین عهد، شرط، قول و تأکید اشتقاق یافته است. بنابراین قرار بستن یعنی عهد بستن و پیمان بستن قانون مدنی ایران نیز ذیل ماده ۱۸۳ قرارداد را بدین گونه تعریف کرده است: «عقد عبارت است از اینکه یک یا چند نفر در مقابل یک یا چند نفر دیگر تعهد به امری نمایند و مورد قبول آنها باشد.»

نویسندگان ایرانی نیز با عنایت به اشکالات ماده ۱۸۳ قانون مدنی به ارائه تعاریفی پرداخته‌اند که از جمله آن‌ها می‌توان به تعاریف زیر اشاره کرد:

«عقد عمل حقوقی دو طرفی است که با قصد انشای طرفین و ابراز قصد به وجود می‌آید»

(محقق داماد، دکتر سید مصطفی و دیگران، ۱۳۸۹، ص ۵)

(«توافق دو یا چند اراده که به منظور ایجاد آثار حقوقی انجام می‌شود» (کاتوزیان، ۱۳۸۸، ص ۲۲)

۳- مفهوم تعدیل قرارداد:

اصطلاح «تعدیل قرارداد» به معنای «اصلاح قرارداد پیشین و تغییر در شرایط و اوصاف عوض یا معوض است. این تغییر، کاستن یا افزودن در مقدار آن دو را نیز شامل می‌گردد.» این تغییر و اصلاح با مستند به توافق طرفین است یا مستند به قانون (ابن منظور، ۱۹۸۸، ۱۵، ۴۷۳)

از آنجا که زمان همواره آستن حوادث و تغییرات مختلف است، بنابراین این تاثیر عوارض ناشی از تغییرات بر قرارداد و تعهدات، امری محتمل است. از این رو تلاش می‌شود در قراردادهایی که از حیث زمان، طولانی است و یا از حیث مبلغ قرارداد رقم قابل توجهی می‌باشد یا امکان عدم تأمین اعتبار در موعد مقرر وجود دارد، متعاقدين با درج شرط تعدیل، قانونگذار با وضع مقررات و قاضی در صورت طرح در محکمه دست به تعدیل قرارداد زنند.

تعدیل قرارداد یک مفهوم قانونی است که در نظام‌های حقوقی کشورهای مختلف با نام‌های متفاوت دربرداشت را نیز به دنبال داشته یا از آن متأثر بوده است. این مفهوم در صدد پاسخگویی برای پرسش است که در صورت تغییر در اوضاع و احوال حاکم بر قرارداد، که اجرای آن را برای یکی از متعاقدين مشقت‌بار سازد، آیا امکان تغییر در مفاد عقد وجود دارد یا خیر؟

تعدیل قرارداد یعنی اگر در اثر حادثه پیش‌بینی نشده‌ای موقعیت قراردادی چنان برهم بخورد که اجرای آن ناممکن شود اما این اجرا، متعهد را به دشواری افکند، بتوان به طریق قانونی، قضایی یا قراردادی مفاد آن را به شکلی متعادل ساخت تا این دشواری برطرف گردد و قرارداد منحل نشود موضوع تعدیل قراردادها به اعتبار وسیله انطباق مفاد آنها با ضرورت‌های اقتصادی و شرایط حادث به سه دسته تعدیل قراردادی، تعدیل قانونی و تعدیل قضایی تقسیم شده است.

گفتار دوم : انواع قرارداد

۱- قراردادهای کامل و ناقص

قرارداد از جنبه‌های مختلفی تقسیم شده‌اند اما آنچه ما در اینجا به آن می‌پردازیم تقسیم قرارداد به ناقص و کامل است، چرا که به مفهوم تعدیل ارتباط می‌یابد و برای درک درست انواع تعدیل باید موقعیت قرارداد از این جهت روشن باشد. از سوی دیگر سوالی که مطرح می‌شود آن است که آیا بدون وجود نقص در قرارداد و با وجود تعیین تکلیف آن در خود قرارداد، باز هم قانون یا قاضی امکان تعدیل، دارد یا خیر؟ برای پاسخ به این پرسش و پرسش‌هایی مشابه نیازمند ذکر این تقسیم‌بندی هستیم.

چنانچه در یک قرارداد، همه‌ی حالت‌هایی که احتمال دارد رخ دهد، پیش‌بینی شود و تمام متغیرها لحاظ شوند، قرارداد کامل خواهد بود ولی اگر در یک قرارداد فقط یک یا چند حالت خاص و نه لزوماً تمامی حالت‌ها بررسی شوند و مورد پیش‌بینی قرار بگیرند، قرارداد ناقص خواهد بود. البته در عالم واقع، قراردادها فاصله‌ی زیادی با جامع و مانع بودن دارند.^۱ و از نظر تحلیل اقتصادی، قرارداد همواره ناقص است (انصاری، دکتر مهدی) چرا که در هر صورت فروشی ولو بعید می‌تواند متصور باشند که از دامنه توافق طرفین دور مانده‌اند و یا به دلیل آن که احتمال وقوع آن از نظر طرفین بسیار کم بوده است، از ذکر آن‌ها و مذاکره در خصوص آن‌ها عامدانه صرف نظر شده است. به عبارت دیگر می‌توان گفت اگر قراردادی در خصوص یک ریسک ساکت باشد، آن قرارداد دارای خلأ و ناقص است. در واقع خلأهای قراردادی به وقایعی گفته می‌شوند که اگر رخ دهند به تعهدات ناشی از

¹ Shavell, Steven, Foundations of Economic Analysis of Law, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 2004, 293-292

قرارداد تأثیر می‌گذارند اما قرارداد در مورد آنها حکمی انشاء نکرده است (دکتر مهدی انصاری، ۱۳۹۰، ص ۳۹ به بعد)

۲- قراردادهای آنی و مستمر

برخی از حقوق‌دان‌ها (کاتوزیان، ۱۳۷۶، ج ۱: ص ۸۵) در تفکیک عقد مستمر از آنی یا فوری، بیان می‌دارند که «عقود را از حیث اثری که عامل زمان در تعیین و اجرای تعهدات ناشی از آن دارد به مستمر و فوری تقسیم کرده‌اند. در عقود فوری اثر عقد در لحظه‌ای که طرفین انتخاب کرده‌اند ایجاد می‌شود ولی در عقود مستمر موضوع معامله به گونه‌ای است که باید در طول مدت معین انجام شود. بعضی دیگر معتقدند که «عقد از حیث وابستگی و عدم وابستگی تحقیق اجزای مورد آن به زمان، به عقد مستمر و آنی تقسیم شده است. عقد مستمر عقدی است که تمام اجزای مورد آن در اجرای زمان تحقق پیدا می‌کند، برعکس عقد آنی عقدی است که تمام اجزای مورد آن در لحظات معین تحقق دارد» (شهیدی، ۱۳۸۴، ص ۹۵)

بعضی دیگر «در تعریف عقود مستمر عنوان کرده‌اند که عقد مستمر عقدی است که در آن یکی از طرفین یا هر دو ملزم به اجرای تعهدات مستمر و یا مکرر در ازمنه پیش‌بینی شده در مهلت معین یا نامعین باشند.» (امیری قائم‌مقامی، ۱۳۵۳، ج ۲: ص ۸۷)

گفتار سوم : اقسام تعدیل قرارداد

تعدیل در مفاد قرارداد ممکن است با توافق طرفین یا تصمیم دادگاه و یا حکم قانون صورت پذیرد. لذا تعدیل در قرارداد را به اعتبار سبب و منشأ آن می‌توان به سه قسم: قراردادی، قانونی و قضایی دسته‌بندی کرد. (ناصر کاتوزیان، ۱۳۸۶، ج ۳: ص ۷۳)

۱- تعدیل قراردادی

پس از آنکه قرارداد به طور صریح و قانونی منعقد شد بر طبق اصل لزوم قراردادها که در موارد ۲۱۹ و ۲۲۰ قانون مدنی تصریح شده است، متعهد موظف است تعهدات ناشی از قرارداد را اجرا کند هر چند که برای او بسیار گران تمام شود و هیچ یک از طرفین به تنهایی نمی‌توانند آن را فسخ کند. مع الوصف قاعده مذکور یک اصل ثابت و غیرقابل تغییر نیست و علاوه بر تعدیل قانونی و قضایی، طرفین می‌توانند با توافق و تراضی یکدیگر هرگونه تغییری بخواهند در آن بدهند و در قرارداد منعقد به طور صریح یا ضمنی تعدیل پیش‌بینی کنند یا پس از آن با تراضی انجام دهند. بنابراین تعدیل قراردادی به دو صورت امکان‌پذیر است:

۱- گنجاندن شرط تعدیل هنگام انعقاد قرارداد

۲- تعدیل با توافق طرفین در ضمن اجرای قرارداد (روح الله میرحاج، ۱۳۸۵: ۴۶)

۱-۱- گنجاندن شروط تعدیل کننده در قرارداد:

گاهی دو طرف، ضمن قرارداد صریحاً یا ضمناً مقرر می‌کنند هرگاه رویدادی ناگهانی و غیرمنتظره تعادل قراردادی را بر هم زند و قلمرو تعهدات را از اساس دگرگون سازد، طرفی که از این دگرگونی متضرر می‌شود حق دارد برای ایجاد موازنه بین شروط قرارداد و وضع جدید به تعدیل قرارداد استناد کند. شروطی که به این منظور در قرارداد درج می‌شود.

گاه مربوط به نوسانات احتمالی قیمت قراردادی است و گاه مربوط به تغییرات ناشی از کاهش ارزش پول. این شروط که به شروط تعدیل کننده معروف هستند عبارتند از: شرط افزایش قیمت شرط پرداخت به طلا یا پرداخت به پول خارجی معادل ارزش کالا یا خدمت مانند بهای گندم یا حداقل دستمزد قانونی کارگر (محمد رضا شفیعی، ۱۳۷۶: صص ۱۵۲-۱۵۱)